

Formandsberetning
til
Danmarks Forskningsbiblioteksforenings
Årsmøde 2013

At være er at blive oplevet

Indhold

1. Generelt
 - 1.1. Synlighed
 - 1.2. Disruptiv innovation
 - 1.3. E-bøger og e-tidsskrifter
 - 1.4. Det videnskabelige publiceringssystem
 - * Open Access
 - * Peer review

2. Herhjemme
 - 2.1. Overordnet
 - 2.2. Organisatoriske strukturer
 - 2.3. Serviceudvikling
 - 2.4. Digitalisering
 - 2.5. Discovery systemer
 - 2.6. Generationsskifte

Illustrationer

1. Magritte: Ceci n'est pas une pipe
2. Nanna og Jonas' spisestuevæg
3. SDUBs kommende bibliotek: med studerende
4. Definition af Nedbrydende Innovation
5. En e-jurabog fra Cambridge University Press
6. Skærmpoint fra Bib-forbundet
7. Mofibos hjemmeside
8. Politiken-citat
9. Foto af Morten Rosenmeier
10. Tabel 1: Graf over prisstigninger på e-tidsskrifter
11. Fra Nature
12. Meddelelse fra den amerikanske regering
13. Forside til Bertils rapport
14. Hjemmeside for nyt PLoS-agtigt tidsskrift
15. DOABs hjemmeside
16. Tabel 2: Søgninger i KBs Primo Central
17. Tabel 3: Ithaca-graf 4
18. PLoS-hjemmeside
19. Figur: traditionel og nyt Peer Review
20. Børge Obel
21. DDBs hjemmeside
22. AUL matrix
23. Figur: AUL tværgående bånd
24. Nokia-bygningen
25. Tabel 4: Trykt benyttelse
26. Tabel 5: Digital benyttelse (fuldtekstdownloads)
27. Tabel 6: Besøg
28. Tabel 7: Siddepladser med bordplads
29. Tabel 8. Fire nøgleparametre
30. Luftfoto fra Fyn
31. Nivågårds haveplan, 1901
32. Anskuelsestavle 1
33. Anskuelsestavle 2
34. Anskuelsestavle 3
35. Oversigt over KUBIS Forskerservice
36. Statsbibliotekets OJS-tidsskrifter
37. Copyrightside fra RUB
38. DTUs Find It
39. Niels Neutron
40. Bertil Dorch
41. Pernille Drost
42. Ape-librarian fra the Unseen University
43. MCS
44. En bestyrelse med hjerte

1. Generelt

1.1. Synlighed

[III. 1] Siden Magritte kan man vise billeder af noget, der ikke er det, som det forestiller. Og det som gør, at billedet ikke er det, som det forestiller, det er summen af de oplevelser og meninger, som beskueren lægger i billedet. [III. 2] Det billede, som jeg viser nu, er heller ikke det, som det forestiller. Det er taget hjemme hos min datter og svigersøn, og I må selvfølgelig umiddelbart tro, at det forestiller en spisestuevæg. Men det er det ikke. Det er mere end det. Det er en væg, hvor vægreolen for nylig blev fjernet, og alle bøger, CD'er og DVD taget ned, sat på loftet, smidt ud eller foræret væk. En nydelig væg, selvfølgelig, men et trist og tomt skue, når man tænker på den rigdom af oplevelse og viden, der tidligere smykkede den. Da jeg så den, sortnede det for mine øjne, og jeg måtte sætte mig, men Nanna sagde, undskyldende: "Jamen, far, bøgerne får vi fra Amazon, filmene fra Netflix, og musikken streamer vi."

Det faldt mig ind, at denne episode var symptomatisk for en langt større proces, der foregår i forskningsbiblioteksverden i disse år: biblioteket fungerer i bedste velgående, men litteraturforsyningen bliver mere og mere digital - og dermed fysisk usynlig.

Ved Københavns Universitet er man ved at oprette en forskerportal. På et af de første planlægningsmøder, med en fokusgruppe af forskere, blev det foreslået, at man blandt universitetets forskellige forskerservices også skulle eksponere bibliotekets tjenester. En af forskerne udbrød da, ganske forbavset, at det kunne han ikke forstå: "Forskerne bruger jo aldrig biblioteket." Forskeren var en dem, som tilsammen downloader 4 mio. artikler om året fra KUBIS e-tidsskriftsamling, og der står sådan set på de fleste, at de stilles til rådighed af biblioteket. Alligevel oplever forskerne ikke, at de bruger biblioteket, når de downloader artikler fra bibliotekets digitale tidsskriftbestand.

Mange af os har oplevet noget tilsvarende, og der er blandt forskningsbibliotekerne en udbredt opfattelse af, at leveringen af digitale ressourcer medfører et synlighedsproblem, som – ikke mindst i bevillingsmæssig sammenhæng – kan blive et problem eller allerede er det mange steder.

Synlighedsproblemet er størst blandt vores vigtige brugerkreds, forskerne. [III. 3] Det er ikke det samme i forhold til de studerende, der strømmer til vore biblioteker som aldrig før for at bruge de nye studiemiljøer, som bibliotekerne indretter til dem. På billedet ser man det kommende studiemiljø ved Syddansk Universitetsbibliotek – efter en storstilet ombygning. Men også de studerende anvender i stadig højere grad digitale informationsressourcer, der er mindre "synlige" som biblioteksservice.

1.2. Disruptiv innovation

E-tidsskriftet og e-bogen er et glimrende eksempel på det, som kaldes en disruptiv innovation, eller en nedbrydende innovation. Ganske kort er [III. 4] *nedbrydende innovation en innovation, der bidrager til at skabe et nyt marked og et nyt værdikredsløb, og som nedbryder og erstatter et eksisterende marked og et eksisterende værdikredsløb*. For bare at tale om e-bogen, skaber denne et nyt marked for bøger og for apparater til at læse dem, og et nyt værdikredsløb, hvor de formidlende aktører, der tilfører produktet værdi, mister deres roller eller får nye roller.

Bibliotekernes rolle som lagringssted og formidlingsorgan for trykt litteratur reduceres og forsvinder; det samme gør de afdelinger, der behandler den trykte litteratur. Til gengæld får bibliotekerne nye roller med at tilgængeliggøre e-litteraturen, og det tomme fysiske rum efter den trykte litteratur udnyttes til nye studenterfaciliteter. Så e-litteraturen er måske disruptiv i forhold til den trykte litteratur og den biblioteksform, der igennem århundreder er bygget op omkring den trykte litteratur. Men den baner samtidig vejen for et nyt værdikredsløb omkring litteraturformidling, hvori FFU-bibliotekerne i høj grad kan have deres plads, hvis de forstår at udnytte de nye muligheder.

1.3. E-bøger og e-tidsskrifter

Hvis vi vender os imod e-bøgerne og e-tidsskrifterne selv kan vi for e-bøgernes vedkommende se en fortsat vækst på FFU-området. Ligesom med e-tidsskrifterne er det bibliotekerne, som "pusher" udviklingen i forhold til brugerne, men disse følger godt med, og ikke bare på det natur- og sundhedsvidenskabelige område, men også på det samfundsvidenskabelige og humanistiske område. [III. 5] En jura-forsker sagde for nylig til mig: "Det er jo fremragende med alle disse jura-bøger i jeres e-bogspakke fra Cambridge University Press. Jeg finder ofte en e-bog, jeg har brug for, så downloader jeg den, og har den til fuld rådighed." I modsætning til hvad man måske tidligere har troet, er humaniora og samfundsvidenskabsfolk lige så ivrige benyttere af e-materialer som natur- og sundhedsvidenskabsfolk, men de bruger også en masse trykt litteratur, stadigvæk – selvom de faktisk køber en del af den selv – på Amazon. Så vurderingen blandt de biblioteker, der pusher e-bøgerne, er at brugerne faktisk følger med: det afgørende er, at vi abonnerer på e-bogsordninger, der er nemme for brugerne at få adgang til og benytte.

Men det er ikke kun forskere og studerende, der bruger e-bøger. Det gør den almindelige læsende befolkning også. [III. 6] Bibliotekarforbundet bragte i slutningen af august en nyhed om, at forlagenes salg af e-bøger til borgerne er stigende, og at forlagsbranchen er godt tilfreds, selv om man har måttet skru ned for prisen på e-bøger. Denne ligger nu ligget på 60% af prisen for samme bog i trykt version.

Også Danmarks Biblioteksforening forventer en rivende udvikling på folkebibliotekernes e-bogsformidling i de kommende år. Det gør den utvivlsomt med rette, men man må alligevel spørge sig, om det store billede, som vi ser her, viser, at de danske forlag er ved at koble folkebibliotekerne af værdikredsløbet for bøger, og at udlån fra biblioteker er på vej til at blive erstattet af direkte salg til læserne, f.eks. ved bogstreaming via Mofibo.

[III. 8] Om Mofibo skrev Politiken f.eks. den 6. juli i år: *Der er ikke noget ejerskab, og måske er prisen for høj. Men det er nemt og virker som en litterær slikbod. Det er en ny måde at formidle litteratur på, men det er sandsynligvis fremtidens måde at formidle litteratur på.*¹

[III. 9] For et par år siden hørte vi professor Morten Rosenmeier fortælle os, her på årsmødet, at forlagene ikke er bibliotekernes venner. Forlagene er selvfølgelig heller ikke vore fjender. Men ophavsretten fungerer helt anderledes i forhold til bibliotekernes e-bøger end i forhold til trykte bøger. Og med ophavsretten har forlagene et redskab, som afgjort kan medføre radikale ændringer for parterne i bogens værdikredsløb. Vel at mærke, hvis ikke der findes en benyttelses- og prismodel, som tilfredsstill alle parter, og i hvert fald forlagene. Med copyright-redskabet i hænderne er det i hvert fald dem, der foreløbig har fat i den lange ende.²

For så vidt angår e-tidsskrifterne er der tegn på en vis dæmpning af prisstigningerne. Men de stiger stadig, de priser.

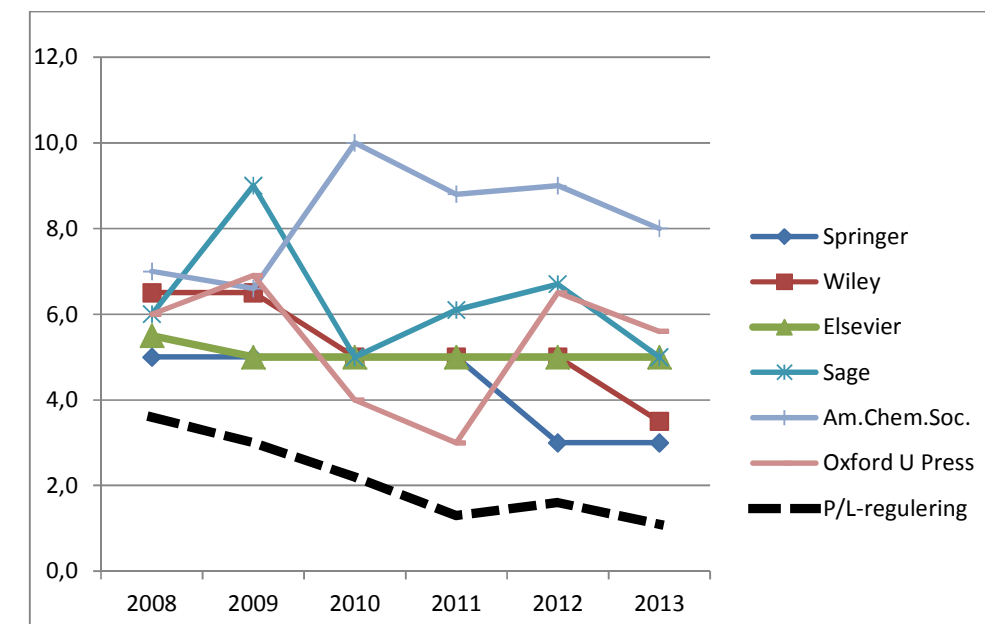
[III. 10]

¹ Dette er litteraturens fremtid. Politiken 13. juli 2013

² Se f.eks. Ellen Nebelong: *E-bøger - forlagene sætter tommelskruer på folkebibliotekerne*. Den Korte Avis, 20.maj 2013

Tabel 1: FC-oversigt Prisstigninger på e-tidsskrifter

Prisstigninger i %	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Springer	5,0	5,0	5,0	5,0	3,0	3,0
Wiley	6,5	6,5	5,0	5,0	5,0	3,5
Elsevier	5,5	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Sage	6,0	9,0	5,0	6,1	6,7	5,0
Am.Chem.Soc.	7,0	6,6	10,0	8,8	9,0	8,0
Oxford U Press	6,0	6,9	4,0	3,0	6,5	5,6
P/L-regulering	3,6	3,0	2,2	1,3	1,6	1,1

Forskningsbibliotekernes Chefkollegium har udarbejdet en graf, der viser hvordan. Som man ser, stiger priserne for tiden i gennemsnit med omkring 5% om året. Prisreguleringen fra staten er i år på 0,9%, så det er let at regne ud, at de biblioteker, som ikke får pristigningerne dækket ved merbevilling fra deres universitet eller ministerium, står over for ganske alvorlige problemer - ikke mindst i betragtning af de nedskæringer, som de allerede har måttet gennemføre under den økonomiske krise.

1.4. Det videnskabelige publiceringssystem

Prisstigninger er, sammen med stigningen i forskningsproduktionen, en kraftig stimulus i udviklingen af et nyt videnskabeligt publiceringssystem. Hvordan udviklingen vil ske, er det ærligt talt for tidligt at gisne om, men det står allerede nu klart, at artiklen som alenestående forskningsdokumentation vil blive afløst af en dokumentationsform, der inkluderer videnskabelige data, computerprogrammer og andet, og at det blive muligt aktivt at genbruge de data, der anvendes i publikationerne. [III. 11] Nogle taler ligefrem om, at tidsskriftet og artiklerne vil blive erstattet af algoritmer, der filtrerer, rankerer, og spreder forskning, medens den går på.³

Open Acces

Det vigtigste svar på den prismæssige og kvantitative udfordring i forsknings-publiceringen er utvivlsomt Open Acces-bevægelsen, der får stærkere og stærkere momentum. Her skal jeg kun pege på et par enkelte begivenheder af større betydning fra det forløbne år.

[III. 12] I februar måned erklærede den amerikanske regering, at alle artikler, rapporter m.m. om forskning finansieret af regeringen skulle gøres gratis tilgængelige for alle inden for 12 måneder efter publicering.⁴ Og i marts offentliggjorde det britiske forskningsrådsfællesskab, *Research Councils UK*, en revideret Open Access Politik, der tager sigte på at opnå "øjeblikkelig, ubegrænset og gratis online adgang til peer-reviewet offentliggjort forskning." Forskningsrådene tog samtidig skridt til finansiering af Golden Open Acces til publikationer fra forskning, som de selv har finansieret.⁵

En del tyder faktisk på, at Open Access-bevægelsen, som støttet af regeringerne og EU, i høj grad har kurs hen imod Golden Open Acces, som – meget kort sagt – består i at forfatterne betaler udgivelsesomkostningerne. Interessant nok har et britisk parlamentsudvalg så sent som i sidste uge udgivet en rapport, hvori man kritiserer regeringens Golden Open Access politik og anbefaler, at man i stedet fokuserer på Grøn Open Acces i de næste fem år. Dette tidsrum er af regeringen fastsat som overgangsperioden til fuld Open Access.

En nylig undersøgelse ved KU [III. 13] viste, til alles overraskelse, at ca. 11% af forskningsartiklerne fra det Naturvidenskabelige og Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet allerede nu publiceres som Golden Open Access. Så hele denne udvikling kommer næppe som, et chok for forskerne selv.

Det bør også nævnes, at endnu et par store Golden Open Access-tidsskrifter dækkende et helt fagområde, ligesom PloS, nu har set dagens lys. Nogle er på det natur- og sundhedsvidenskabelige område, men modellen slår nu også igennem på humaniora-området, hvor en gruppe forskere er gået i gang med at forberede et *Open Library of Humanities*.⁶ Denne udvikling peger i retning af, at de snævre fagtidsskrifter vil miste terræn og i et vist omfang blive afløst af store sektorielle publiceringssystemer.

Det bør også nævnes, at det meget succesrige Directory of Open Access Journals (DOAJ), som er en løbende ajourført oversigt over Open Access tidsskrifter, [III. 15] nu bliver dubleret med et tilsvarende Directory for Open Access bøger.

³ Jasom Priem: Scholarship – beyond the paper. In: *Nature*, 495, 437–440, (28 March 2013)
<http://www.nature.com/nature/journal/v495/n7442/full/495437a.html>

⁴ Expanding Public Access to the Results of Federally Funded Research. The White House. Office and Science Technology Policy. February 22, 2013

⁵ RCUK Policy on Open Access and Supporting Guidance. 8 April 2013

⁶ Abby Clobridge: Introducing the Open Library of Humanities. In: *Information today*, February 11, 2013.
<http://newsbreaks.infotoday.com/NewsBreaks/Introducing-the-Open-Library-of-Humanities-87632.asp>

Efterhånden som Open Access udgivelserne breder sig, og flere og flere forlag, tidsskrifter og selskaber m.v. får OA-løsninger, bliver det et temmelig vigtigt spørgsmål, om denne hastigt voksende litteraturmængde kan søges via de discovery systemer, som bibliotekerne anvender i tilslutning til deres kataloger. For hvis de ikke kan, bliver bibliotekskatalogerne jo en stadigt mindre indgang til den samlede forskningslitteratur. Her kan det, som en positiv udvikling, konstateres, at store leverandører som ProQuest, ExLibris, og WorldCat alle aktivt høster OA-publikationer.

For kun at give et enkelt eksempel, høstes alle artikler i det store OA-system, *Public Library of Science* (PLOS) i Ex Libris' Primo Central. Det er ret vigtigt, at forskerne kan finde sådanne publikationer via bibliotekernes discovery systemer. De kan selvfølgelig søge via Google, og man må gå ud fra, at de fleste gør det. Men der er tegn på, at de nye discovery systemer, der knyttes til bibliotekernes kataloger, øger interessen for at søge via disse kataloger – måske som alternativ til Google. Udviklingen illustreres af benyttelsestallene for Det Kongelige Biblioteks Primo Central system: [III. 16]

Tabel 2: Antal søgninger i KBs Primo Central⁷

	2011	2012	2013
Søgninger i Primo Central	820.000	956.471	[1.050.000] ⁸

Som man ser, ligger tallet i dag på over en million søgninger på årsbasis, og det er steget med 25% på 2 år.

Og en låner, der var vred over, at Rex var gået ned en søndag aften kl. 22.05, skrev vredt, at det er meget enerverende, at Rex går ned, "når Rex udgør mange danske forskeres primære indgang til elektroniske forskningstidsskrifter og –databaser." (Det skal siges, at Rex' generelle opetid skal være på minimum 98% og faktisk er det.) Det gode ved budskabet fra den vrede låner er, at bibliotekets discovery system faktisk opleves som en væsentlig service.

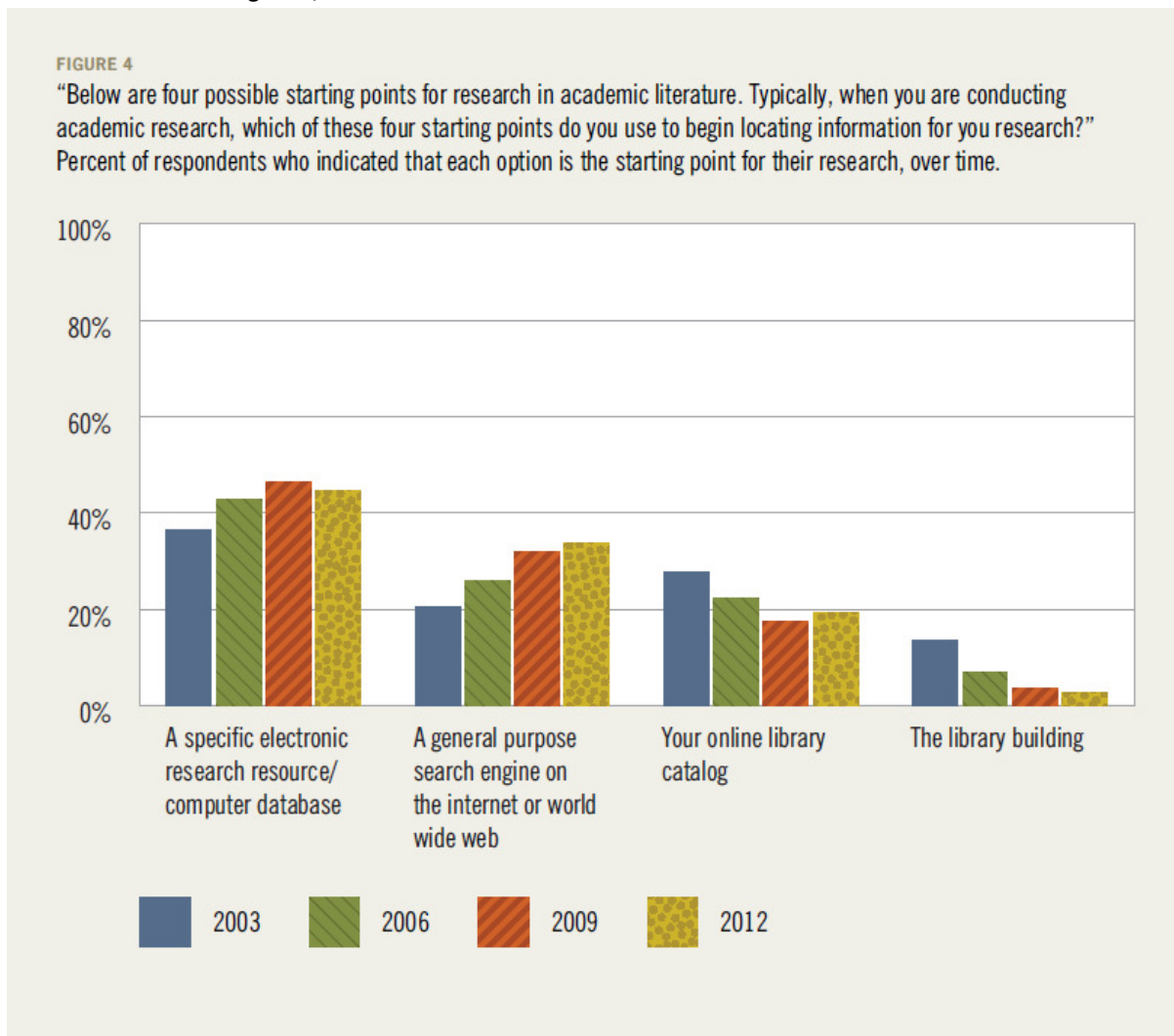
Mange spørger sig i dag, om Google er ved at blive så stor, at det kan fungere som et søgeredskab til alt, eller om det er ved at blive knust under sin egen vægt. Måske er det vi ser nu - meget tæt på og derfor uklart - at de nye discovery systemer får så omfattende en dækning af den samlede forskningslitteratur, incl. Open Access-litteraturen, at de kan blive et interessant fagligt og videnskabeligt alternativ til Google-søgning.

En nylig Ithaca-undersøgelse af USA-forskernes informationsadfærd [III. 17]

⁷ Kilde: KUBIS Statistik 2012 samt 2013-tal fra DIS

⁸ Opregning på basis af jan-august tal

Tabel 3 : Ithaca-undersøgelsen, hvor starter forskerne?

viste blandt andet en stigning i antal forskere, der brugte bibliotekets onlinekatalog som første indgang til informationssøgning. Man må formode, at onlinekatalog her indbefatter bibliotekets discovery-system. Stigningen var ganske vist lille, men den brød et mønster af stadige fald.⁹

Peer Review

Et centralt spørgsmål i udviklingen af forskningspubliceringssystemet er Peer Review. Ordningen med at fagfæller bedømmer et artikelmanuskript inden offentliggørelse går tilbage til nogle engelske videnskabelige selskaber i midten af 1700-tallet. Systemet, som vi kender det, har sine problemer og kritikere, men i almindelighed vurderes det som et rimeligt velfungerende og vigtigt redskab til at sikre kvalitet i forskningsproduktion og forskningsformidling - og den deraf flydende akademiske merit og prestige. Det er dog et tungt system, der medvirker til, at det nuværende

⁹ R. Housewright, R.C. Schonfeld & K. Wulfson: Ithaca S+R US Faculty Survey 2012. April, 2013. Figure 4

tidsskriftssystem meget vanskeligt kan hamle op med den voldsomme vækst i forskningsproduktionen. Der arbejdes derfor med en række nye former for peer review.¹⁰

	Traditionel peer review	Ny peer review
Metodemæssig soliditet	Før publicering	Før publicering
Videnskabelig værdi	Før publicering	Efter publicering

[III. 18] En af dem er udviklet af Public Library of Science (PLOS). [III. 19] Det traditionelle peer review omfatter dels en bedømmelse af den pågældende forsknings metodemæssige holdbarhed, dels en bedømmelse af arbejdets videnskabelige lødighed, d.v.s. betydning og vægt. Det PLOS har gjort er, for sine største tidsskrifters vedkommende, at adskille de to bedømmelser og kun at gennemføre den første, vedrørende metodemæssig holdbarhed, som peer review inden publicering. Den anden bedømmelse, vedrørende videnskabelighed betydning og vægt, overlades til fagfællediskussion efter publicering. Denne løsning er effektiv med henblik på at sikre hurtig publicering af mange videnskabelige arbejder. Den har til gengæld vist sig mindre effektiv med henblik på at fremme en diskussion mellem fagfæller af arbejdernes videnskabelige betydning. Det er faktisk relativt få artikler, der på denne måde giver anledning til en kollegial diskussion, som kan træde i stedet for peer review af videnskabelig betydning.

Andre store systemer er nu ved at tage denne nye ordning op, og det bliver da ret interessant at se den videre udvikling. Sortseerne forudser en flod af forsknings-artikler, som er metodemæssigt holdbare, men i øvrigt betydningsløse. De får forhåbentlig ikke ret. Og det er under alle omstændigheder vanskeligt at se, hvordan det nuværende system kan håndtere den betydelige vækst i produktionen af forskningsartikler.

2. Herhjemme

2.1. Overordnet

På det overordnede plan er DEFF blevet reorganiseret, [III. 19] og det har fået ny formand, Børge Obel. Man vil videreføre den strategi, der så møjsommeligt blev fastlagt i den foregående periode, og som har den ambitiøse titel og målsætning: *Biblioteker som katalysator for udviklingen i Danmark som innovativt samfund*.¹¹

Den 6. september i år udsendte DEFF indkaldelse af forslag til indsatsområder for udmøntning af DEFFs midler i 2013. Det hedder i denne skrivelse, at Styregruppen ønsker at fokusere DEFFs arbejde gennem få og større projekter. DFs bestyrelse bakker helt op om denne intention.

For så vidt angår programområde 4 vedrørende Kompetencer og tjenester til støtte for innovation og Erhvervsfremme, mente man tidligere at kunne skaffe betydelige bevillinger udefra til at finansiere programområdets projekter. De er tilsyneladende ikke dukket op, og det må derfor være tilladt at spørge, hvordan programområdets projekter så skal finansieres.

Der er også stadig dem, som mener, at en uforholdsmæssig stor andel af DEFF-millionerne går til administration, og at pengene ville kunne bruges bedre f.eks. på direkte at understøtte bibliotekernes licenshold. Men DFs projektvirksomhed i de kommende år vil forventelig gøre dette synspunkt til skamme.

¹⁰ I. Hames: *Peer review in a rapidly evolving publishing landscape*. In: *Academic and Professional Publishing*. Oxford: Chandoz, 2012, pp. 15-52

¹¹ Ny DEFF-strategi. DEFF. <http://www.deff.dk/projekter-og-tilskud/aktuelle-indsatsomraader/ny-deff-strategi/>

I DEFF-regi foregår der i øjeblikket en ret afgørende forhandling om Elsevier-licensen, der samlet koster de danske forskningsbiblioteker over 50 mio. kr. om året. Sagen kompliceres af to ting. For det første pristigninger på e-tidsskrifter i forhold til bibliotekernes betalingsevne – ikke mindst i denne nedskæringsperiode.

For det andet kompliceres sagen af, at den nuværende fordeling af den samlede licenssum på forskningsbibliotekerne stammer fra fordelingen af det trykte tidsskrifhold omkring år 2000. En mere tidssvarende fordeling kan tage udgangspunkt i antallet af brugere ved institutionerne eller den faktiske benyttelse, men begge disse kriterier rejser nye problemer. Det kan man så prøve at løse ved en kombination af kriterier. Men det er bestemt ikke let, og hele processen viser, at det kan være svært at finansiere store nationalt dækkende licenser på basis af organisatoriske strukturer, der passer til Gutenberg-æraens bibliotekssystem, d.v.s. mange lokale biblioteker med hver deres trykte bog- og tidsskriftsamling. Elsevier-situationen tyder på, at denne finansieringsform ikke er hensigtsmæssig, og at den måske bør afløses af en fælles, national finansieringsstruktur.

I denne sammenhæng kan det nævnes, at Professionshøjskolerne før sommerferien, og med hjælp fra DEFF, har fået en aftale med de danske forlag om udlån af dansksprogede E-bøger. Aftalen løber i 1½ år, hvor professionshøjskolerne får mulighed for at udlåne e-faglitteratur til deres studerende. Foreløbigt har 7 forlag sagt ja, f.eks. Gyldendal og Lindhardt & Ringhof, men man håber at få meget mere indhold fra flere forlag inden længe. Der er tale om en "Overdrive" model, som minder om den folkebibliotekerne har. Det er en forsøgsordning, som kan danne basis for udvikling af en mere permanent ordning.

Det er bestemt af interesse for hele FFU-bibliotekssektoren, at Professionshøjskolerne har forhandlet sig frem til denne ordning. Modellen sikrer, at mange lånerer samtidig kan få adgang til et mindre antal lærebøger inden for et kortere tidsrum. Om denne model vil være interessant for universiteterne, hvor benyttelses-mønstret for forskningslitteraturen er helt anderledes, er dog tvivlsomt.

DDB

[III. 20] Udover DEFF er der nu gang i opbygningen af den anden nationale, digitale biblioteks konstruktion, Danskernes Digitale Bibliotek (DDB). Sådan som oplægget og strukturen tegner sig, er der ganske klart tale om et kommunalt og folkebiblioteksmæssigt anlæg.

Fra FFU-bibliotekernes side kan man stille sig nogle spørgsmål om DDB.

For det første er det for nylig besluttet, at DDB overtager bestillerrollen i forhold til bibliotek.dk og DANBIB. Bibliotek.dk og DANBIB er systemer for hele den danske befolkning, også undervisnings- og forskningssektoren, og de statslige FFU-biblioteker bidrager til finansieringen med ca. 1/3. Det er DF-bestyrelsens opfattelse, at denne sektors behov tilsiger en klar medindflydelse på udviklingen af de nævnte systemer. Man kan diskutere måden dette skal ske på, men det bør f.eks. være muligt for FFU-bibliotekerne at blive inddraget i en reel drøftelse direkte med beslutningstagerne om de årlige udviklingsplaner for bibliotek.dk og DANBIB.

Man kan også spørge sig, om ikke DEFF og DDB burde samtænkes, men det virker, som om dette perspektiv er fraværende fra det igangværende arbejde med DDB. Det er måske naturligt nok, i betragtning af de problemer, som DDB i øvrigt kæmper med, og som det ville være upassende at kommentere her. Men det ville være ærgerligt, hvis interessante og perspektivrige muligheder forpasses, fordi opdelingen af den offentlige sektor i en kommunal og en statslig sektor bliver til en mental spændetrøje i stedet for et udfordrende afsæt.

Og det tredje spørgsmål er, hvordan FFU-bibliotekerne kan bidrage aktivt og engageret til Danskernes Digitale Bibliotek. Dette gælder selvfølgelig ikke mindst Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket, men ikke kun disse

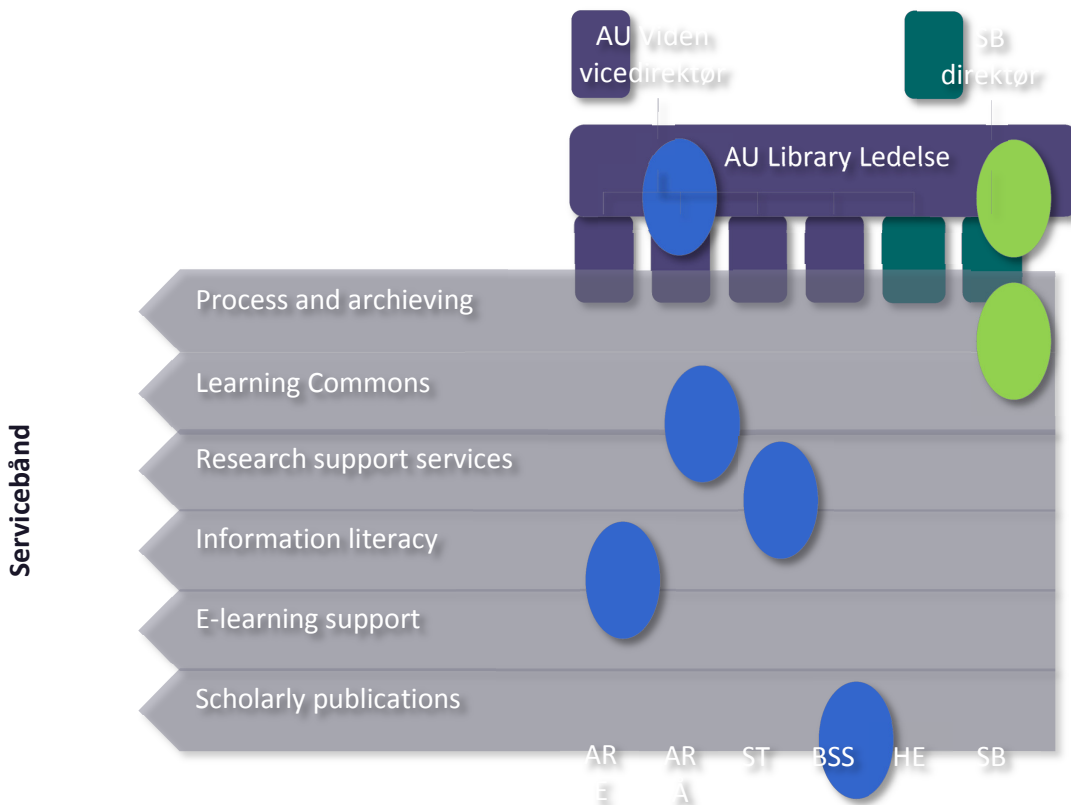
biblioteker. Det er DF-bestyrelsens opfattelse, at FFU-bibliotekerne burde kunne levere et interessant bidrag til DDB, og at man kan fremme udviklingen af dette bidrag ved at inddrage vore biblioteker på en anden og mere aktiv måde i opbygningen. Så fra FFU-bibliotekernes side kan vi håbe på, at DDB-processen bliver en inkluderende proces, hvor alle de biblioteksparter, der har noget at tilbyde den danske befolkning, får reel mulighed for at tage aktivt medejerskab. Der skal i hvert fald ikke herske tvivl om, at vi fra FFU-bibliotekssiden gerne vil DDB.

2.2. Organisatoriske strukturer

Fusionsfeberen er heldigvis i aftagende, så året har været præget af en vis konsolidering.

Aarhus

I Århus er etableringen af Aarhus University Library, AUL, i god gænge. [III. 21] AUL er under organisering som en matrixstruktur svarende til universitetets overordnede struktur.

Der anvendes således to strukturingsprincipper, et vertikalt hvorefter biblioteksfunktionen er organiseret i fakultetssøjler, og et horisontalt princip hvorefter biblioteksfunktionen er organiseret i 6 tværgående bånd. [III. 22] De seks tværgående bånd er følgende:

Figur: Matrixorganisering AUL / de 6 tværgående bånd

- * Process and archiving
- * Learning commons
- * Research support services
- * Information literacy
- * E-learning support
- * Scholarly publications

Hver af bibliotekslederne har ansvaret både for en vertikal del og for et af de tværgående bånd.

Bemærk, at Scholarly publications har fået sit eget tværgående bånd. Det afspejler forskningsbibliotekernes stærkere fokus på at blive placeret i det videnskabelige kommunikationssystem.

Endvidere er Psykiatrisk Hospitals forskningsområde fusioneret ind i Århus Universitet, medens dets bibliotek er indgået i Statsbiblioteket og forenet med det medicinske bibliotek.

København

I København er KUBIS1-aftalen afløst af en tidsbegrænset, men gensidigt opsigelig KUBIS2-aftale. Forskellige strukturer blev drøftet forinden, herunder AUL-modellen. Men der er ret store forskelle mellem bibliotekssituationen i Århus og i København, og det hele endte med, at man videreførte en model med en fælles organisation for KUB under KB og de nu ca. 15 biblioteker under KU, alle under biblioteksfaglig ledelse af en universitetsbibliotekar ansat ved begge institutioner.

Senest har Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet besluttet at integrere Det Farmaceutiske Bibliotek i Københavns Universitetsbibliotek Nord. Og hele KUBIS' biblioteksnavneproblematik ser nu ud til at falde til ro! Den har ellers været ret underholdende for omverden, men noget mindre underholdende for medarbejderne

DTU

DTU og Ingeniørhøjskolen i København er fusioneret, og Københavns Tekniske Bibliotek er indgået i DTU Bibliotek, Danmarks Tekniske Informationscenter, der som samlet biblioteksservice betjener universitetets tre hovedcampus, Lyngby, Ballerup og Risø.

Aalborg

[III. 23] Endelig bør det nævnes, at Aalborg Universitet i sommeren 2012 samlede sine afdelinger i København i et bygningskompleks, tidligere beboet af NOKIA. I AAU-Cph er 3 af AAUs 4 fakulteter repræsenteret, og Aalborg Universitetsbibliotek har også en filial i bygningen, med 4 ansatte.

Professionshøjskolerne

Professionshøjskolerne har over en treårig periode fået en bevilling på ca. 350 mio. kr. pr år til ansættelse af en del flere "forskere" (phd'ere, adjunkter mm). Formålet er, at der skal foregå en egentlig forskning og udvikling på disse institutioner - til gavn for deres uddannelser. For bibliotekerne har det betydet et øget krav til de informationsressourcer og services, som bibliotekerne tilbyder. Endvidere skal bibliotekerne arbejde med sine interne kompetencer til forskerservice. Man skulle nok mene, at der her er grundlag for et samarbejde mellem professionshøjskolebibliotekerne og bibliotekerne ved forskningsinstitutionerne.

2.3. Serviceudvikling

For nogle år siden overgik biblioteksstatistikken fra Biblioteksstyrelsen til Danmarks Statistik, og tidsrækkerne giver nu indtryk af den overordnede udvikling. Her skal kun fremhæves nogle enkelte tal fra 2012-statistikken.

For det første den samlede trykte benyttelse i forskningsbibliotekerne [III. 24]:

Tabel 4: Trykt benyttelse i forskningsbibliotekerne (eksl. læsesalslån og fornyelser) (uden 2011)

	2009	2010	2012
Udlån	2.945.109	2.967.679	2.437.925
Interurbanudlån	796.423	761.938	758.058
Interurbanindlån	186.579	184.235	184.215
Kopier som erstatter udlån	1.501.519	1.568.800	1.814.537
I alt	5.429.630	5.482.652	5.194.735

Som man ser, faldt den trykte benyttelse over fire år fra 5.4 mio. til 5.2.

For det andet den digitale benyttelse i form af fuldtekstdownload: [III. 25]

Tabel 5: Fuldtekstdownload (uden 2011)

	2009	2010	2012
Fra eksterne servere	12.616.134	19.195.393	19.834.903
Fra egne servere	4.050.522	4.803.204	8.209.290
I alt	16.666.656	23.998.597	28.044.193

Som man ser, steg den digitale benyttelse fra 16.5 mio. til 28.

For det tredje antal besøg: [III. 26]

Tabel 6: Besøg (kun forsk.bibl. med særlige forpligtelser)

	2009	2010	2011	2012
Besøg	3.849.887	4.261.225	4.077.614	4.570.130

Som man ser, steg besøgene fra 3.8 mio. til 4.6 mio.

Og for det fjerde siddepladser med bordplads, som afspejling af udviklingen af studiemiljøerne: [III. 27]

Tabel 7: Antal siddepladser med bordplads (kun forsk.bibl. med særlige forpligtelser)¹²

	2009	2010	2011	2012
Antal siddepladser	7.918	8.529	9.252	9.422

Som man ser, steg antal siddepladser fra ca. 7.900 til ca. 9.400.

Lad os se kort på procentudviklingen på alle fire parametre: [III. 28]

Tabel 8: Procentvis udvikling på fire nøgleparametre 2009-2012

Fysiske udlån	-4%
Fuldtækstdownloads	+68%
Besøg	+19%
Siddeplads med bordplads	+19%

Selvom man bør nok tage et generelt forbehold for soliditeten og sammenligneligheden i alle disse tal, tegner de dog tilsammen et rimeligt klart billede af to hovedtendenser i FFU-bibliotekerne: nedgang i benyttelsen af trykte ressourcer, markant stigning i benyttelsen af digitale ressourcer, og forstærket anvendelse af bibliotekerne som studiemiljøer. Det er interessant, at procentstigningen i antal besøg er den samme som procentstigningen i antal siddepladser.

¹² Kilde: Danmarks Statistik, Statistikbanken

Udviklingen i studiemiljøerne er ikke kun et spørgsmål om flere studiepladser og fysisk klima og faciliteter, men også om det miljø de indlejres i. Ålborg Universitetsbibliotek har f.eks. åbnet et studiemiljø i Ålborg Midtby, et sted, der emmer af byens puls.

2.4. Digitalisering

Digitalisering af nationale samlinger og specialsamlinger er nu ved at tage fart og er ved at blive et markant element i den nationale litteraturforsyning.

Ved Det Kongelige Bibliotek er det vigtigste satsningsområde digitalisering af den danske litteratur op til år 1900. I den igangværende projektfase arbejder biblioteket fagligt, teknisk og økonomisk sammen med det engelsk/amerikanske firma ProQuest om digitalisering af hele den danske trykte litteratur op til år 1700. Når projektet er afsluttet i 2014, vil over 2 mio. sider være digitaliseret. Derefter vil bibliotekets inkunabelsamling blive digitaliseret.

For så vidt angår litteraturen fra 1700-1900, er mængden af litteratur mange gange større. Derfor har Det Kongelige Bibliotek foreløbigt valgt en anden strategi for disse to århundreder, nemlig digitalisering-on-demand, således at man digitaliserer den litteratur, der faktisk bestilles af lånerne. Det er med andre ord en brugerstyret digitaliseringsmodel. Der modtages p.t. ca. 3.500 bestillinger på årsbasis: bøgerne bliver digitaliseret inden for få dage og stilles til rådighed for brugerne i digital form. Denne nye service er stærkt påskønnet af lånerne, der ikke længere behøver at sidde på læsesalene for at læse den ældre danske litteratur.

[III. 29] Et tredje satsningsområde er digitaliseringsprojektet *Danmark set fra luften – før Google*. Målet med dette projekt er at digitalisere og formidle Det Kongelige Biblioteks 3,7 millioner luftfotografier fra det 20. århundrede og gøre dem tilgængelig via en interaktiv portal. Projektet blev indledt med digitalisering af luftfoto fra Fyn. Det er udviklet på grundlag af en UMTS-bevilling fra Kulturministeriet på 4,5 mio. kr. Biblioteket har i forbindelse med dette projekt gennemført et stort crowd sourcing-initiativ, hvor alle interesserede blev opfordret til at identificere bygninger på luftfotografierne. Response fra publikum var overvældende.

Statsbiblioteket har netop indgået kontrakt om digitalisering af 32 millioner danske avissider. Det bliver det indiske firma Ninestars Information Technologies Ltd., der skal varetage opgaven med at skanne det gigantiske materiale, der p.t. opbevares på mikrofilm. Digitaliseringsprojektet, som er et af de største af sin art - også internationalt set - er kommet i stand på baggrund af blandt andet en særbevilling på finansloven og har en samlet ramme på 23 millioner kr.

I løbet af de kommende tre år skal de mange avissider digitaliseres fra mikrofilm og stilles til rådighed i portalen Mediestream, hvor interesserede brugere kan få adgang til informationer fra både lokale og landsdækkende dagblade. Der vil blive online adgang til de ældste aviser. Online adgang til de nyere aviser vil blive givet i det omfang, der kan indgås aftaler med rettighedshaverne. På pligtafleveringsinstitutionerne, Statsbiblioteket og Det Kongelige Bibliotek, vil fremmødte brugere dog kunne få adgang til alle aviser. Det forventes, at de første digitaliserede aviser vil være tilgængelige fra sommeren 2014.

Det er ikke kun KB og SB, der er aktive på digitaliseringsfronten. KUBIS Frederiksberg har f.eks. en stor samling af originale havetegninger udarbejdet af en række betydelige danske landskabsarkitekter. [III. 29] Et repræsentativt udvalg af disse tegninger er nu gjort tilgængelige for enhver via en billedbase med mulighed for at zoome ind på alle detaljer. Tegningerne giver et unikt indblik i det kunstneriske og praktiske arbejde med havearkitektur i Danmark gennem generationer. Billedbasen er tilgængelig fra bibliotekets hjemmeside. Illustrationen viser en tegning af Edvard Glæsels haveanlæg i parken ved Nivaagaard, 1901: legebarnet har taget ganske overhånd!

Også AUL Library Campus Emdrup = det gamle DPB, har et digitaliseringsprojekt i gang. [III. 31-33] Det drejer sig om en unik samling af 13.000 anskuelsesbilleder, også kaldet anskuelsestavler. Samlingen består af cirka 12.500 danske og udenlandske anskuelsesbilleder primært fra perioden 1800-1950. Anskuelsesbillederne var oprindeligt et pædagogisk redskab i 1800-tallets skoleundervisning. Opfattelsen var, at børn bedre forstod sammenhænge, begreber og omgivelser, hvis de kunne se det ved selvsyn: verden skulle anskueliggøres for børnene. Tavlerne var i undervisningen udgangspunkt for samtale mellem lærer og børn om emner som f.eks. dyr, planter, kristne fortællinger og historiske begivenheder. Også billeder af hverdagsliv i by og på land var hyppige, ligesom scener fra fremmede og eksotiske lande. Tavler fra 1900-tallet har også emner som færdselslære, fysiske eksperimenter og sundhedslære. Særligt de ældste af anskuelsestavlerne viser et idealiseret billede af verden og var således både opdragende og normdannende for de skolebørn, der blev undervist efter dem.

2.5. Discovery systemer

Der mærkes også bevægelser på området Katalog- og Discovery-systemer.

DTU Bibliotek har lanceret en helt ny generation af systemer og services på dette område. [III. 34] DTU Findit giver adgang til alle bibliotekets artikler, tidsskrifter og bøger. Hertil kommer store globale databaser som Scopus, Web of Science mv., der alle er importeret og integreret i søgemaskinen. Denne er udviklet i et internationalt samarbejde med bl.a. Stanford University omkring Open Source værktøjet BlackLight. Som noget nyt tilbydes erhvervsliv og offentlighed nem og hurtig adgang til at bestille online kopier af licensdækkede artikler. Dette sker gennem integration af en ny generation af hurtige, globale dokumentleverandører, som Reprints Desk, der kan levere det meste den samme eller næste dag – ofte i løbet af et minut eller mindre. I tillæg informerer DTU Findit brugerne om, hvor i landet de kan opnå gratis walk-in adgang, hvis de hellere vil bevæge sig end betale dokumentleverandører. Prisen pr. artikel er i gennemsnit 220 kr.

Andre biblioteker vil utvivlsomt gå samme vej i løbet af de kommende år, og det bliver interessant at se, om bibliotekerne selv - eller staten - vil ønske, at bibliotekerne på dette område fortsat agerer hver for sig, eller om man kan finde sammen om et fælles system, a la Finland. Det virker ikke indlysende fornuftigt, at danske forskningsbiblioteker, der trods alt i denne henseende har ret ensartede behov, agerer isoleret i forhold til hinanden. Et fælles udbud af en national brønd kuldsejlede ganske vist for nogle år siden, men det var mindre grund af lokale interesser, end på grund af, at den informationsteknologiske udvikling løb fra udbuddet. Så tiden er muligvis kommet til, at danske forskningsbiblioteker følger i folkebibliotekernes nylige fodspor og går i fælles udbud.

Det har i denne sammenhæng betydelig interesse, at man af materialet til det nylige folkebiblioteksudbud kunne få indtryk af, at det efter dansk lovgivning ikke er tilladt at eksportere personlige lånerdata ud af landet. Dette ville være en vigtig komplikation i forhold til et udlånssystem drevet f.eks. på en international leverandørs servere uden for Danmark. Det Kongelige Bibliotek har derfor rådført sig med Kammeradvokaten vedrørende lånerdata i forbindelse med afvikling af bibliotekets kommende bibliotekssystem på servere. Spørgsmålet til Kammeradvokaten lød: "... placering [af bibliotekssystemet] uden for Danmark indebærer, at persondata, bl.a. lånerdata, dermed også vil blive placeret i et andet land. Er der nogen love eller andre bestemmelser, som vil kunne forhindre en sådan placering i et land enten inden for EU-området eller uden for dette?" Kammeradvokatens svar bekræftede KB i opfattelsen af, at der ikke vil være hindringer for en sådan ordning, når blot den gennemføres efter gældende regler og på en forsvarlig måde – for nu at sige det kort.

2.6. Generationsskifte

Det danske FFU-bibliotekssystem er friskt og ungt, og det er en glæde at se innovationskraften folde sig ud i systemet.

Og nu breder ungdommeligheden sig direkte ind i chefkontorerne. Det er ganske vist allerede 8 år siden, at CBS Bibliotek fik en 36-årig chef, men nu får han jævnaldrende kolleger i chefkontorerne. [III. 35-36] Bertil Dorch fra Københavns Universitets-bibliotek/Det Kongelige Bibliotek, 42 år, tiltræder som bibliotekschef på SDUB om en uges tid. Det er ikke uden betydning, at han – blandt sine øvrige meritter - har været en hovedkraft i udviklingen af KUBIS forskerservice. [III. 37] Og Pernille Drost, 41 år, forlader posten som formand for Bibliotekarforbundet og bliver nationalbiblioteks-chef ved Det Kongelige Bibliotek. Der ventes meget, blandt andet af hendes eminente evne til skabe netværk.

Alderspræsidenten blandt bibliotekslederne er nu en vis Michael Cotta-Schønberg [III. 38-39]. Sammen med den øvrige bestyrelse for DF, der nu er 35 år, dvs. yngre end selv den yngste af bibliotekscheferne: [III. 40] Eli Greve, Susanne Dalsgaard Krag, Eva Vandkrog Andersen, Christian Laursen, Lilian Madsen, Iben Brøndum, og Kirsten Bisgaard – og foreningens sekretær Hanne Dahl, selvfølgelig, siger han:

Velkommen til DFs årsmøde 2014.